

Goed sterven

12 november 2019

Tjarco Ettema, huisarts

- Wat is 'goed sterven'?
- Palliatieve zorg en terminale zorg
- Praten over het levenseinde
- Terminale zorg
 - Euthanasie
 - Versterven
 - Palliatieve sedatie

Goed sterven

- Op hoge leeftijd
- In je slaap
- Geen pijn of ander lijden
- In je eigen bed
- Naasten om je heen

- Zonder angst, het leven los hebben kunnen laten, na goed afscheid

As a well spent day brings
happy sleep, so life well
used brings happy death.

Leonardo da Vinci

Goede geneeskunst

- Voorbereiden op het sterven, afronden van het leven
- Versterken van relaties met naasten
- Adequate pijn- en symptoombehandeling
- Nemen van duidelijke beslissingen
- Sterfproces niet medisch zinloos verlengen

Van cure naar care

- Wanneer gaat genezen over in verzorgen?
- Vaak lange behandeltrajecten
 - patiënt wil niet opgeven
 - arts wil wat kunnen doen voor de patiënt
- Soms: te weinig tijd om goed te sterven

Palliatieve zorg

- Bij ongeneeslijk ziek zijn
- Niet gericht op genezen
- Maar op **kwaliteit** van leven en **kwaliteit** van sterven
- Klachten en problemen zoveel mogelijk voorkomen en verminderen
- Niet alleen medische zorg, maar ook psychosociaal en existentieel

Consoler Toujours

'La médecine,
c'est guérir parfois,
soulager souvent,
consoler toujours.'
(Ambroise Pare 1510-1590)

(Geneeskunde is soms genezen,
vaak verlichten,
maar altijd troosten)

“ Behandelen van het ongeneeslijke is
vluchten voor troost”

Palliatieve zorg

- Duurt soms dagen, soms weken en soms een jaar of langer
- Zorg niet alleen voor de patiënt, maar ook voor familie en vrienden
- Aandacht niet alleen voor medische, maar ook psychische, sociale en soms existentiële zorg
- Markering

Belang van palliatieve zorg

Uit onderzoek blijkt:

- Ervaring van betere kwaliteit van leven
- Minder angst en somberheid
- Minder lichamelijke klachten
- Minder plotselinge ziekenhuisopnames
- Dierbaren kunnen het verlies beter verwerken

How people die remains in the
memory of those who live on.

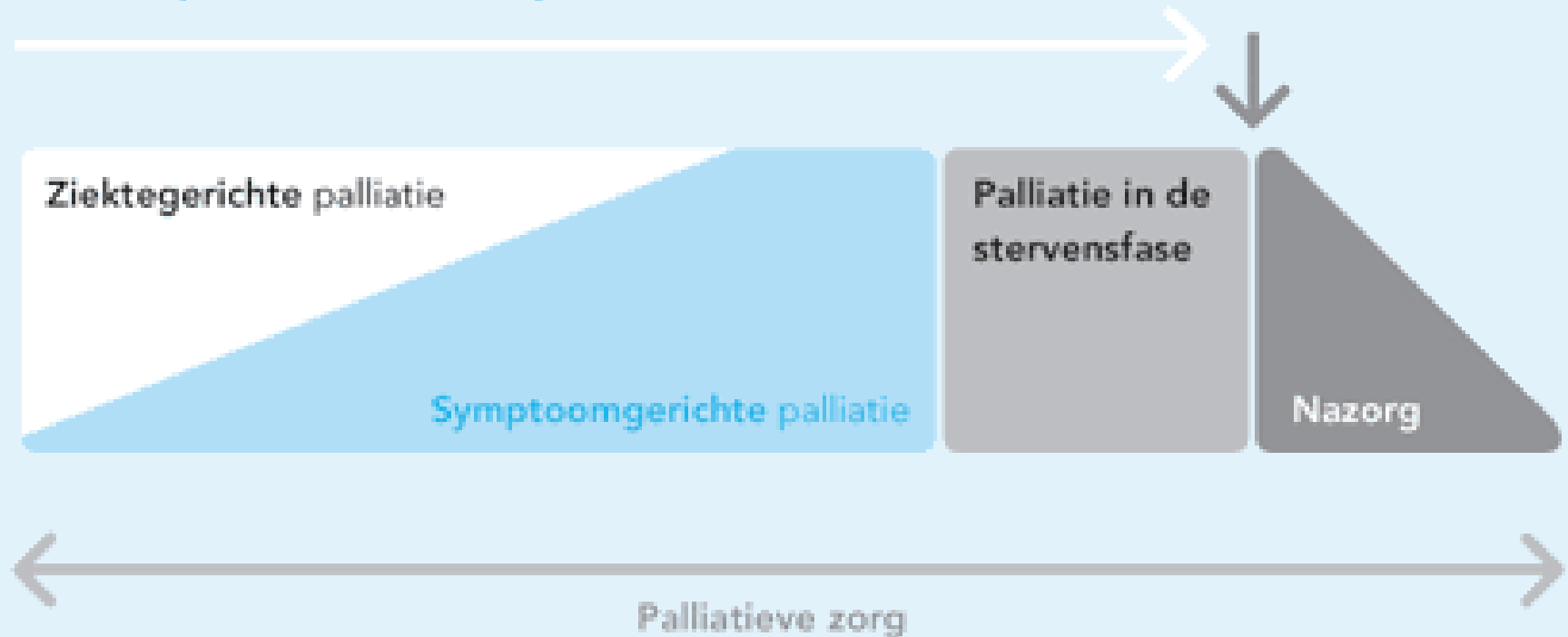
Cicely Saunders

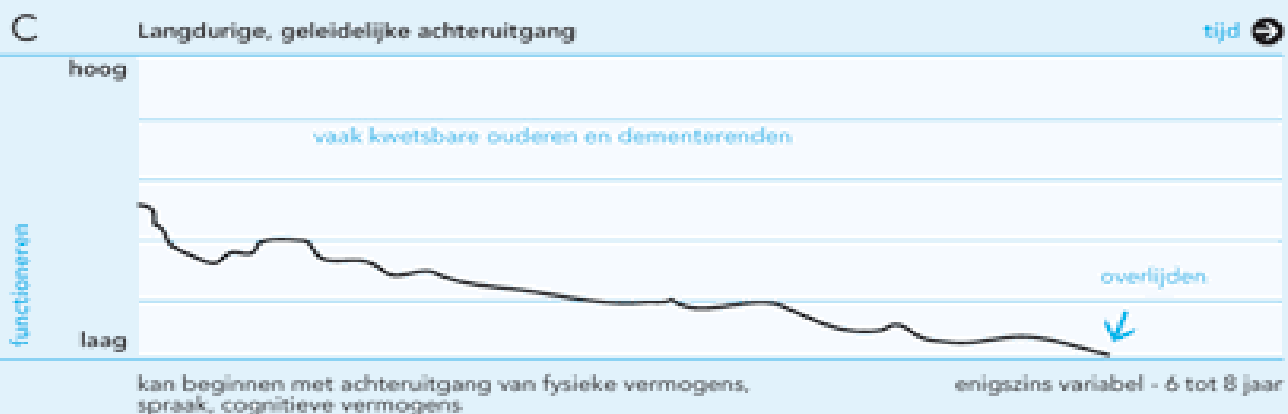
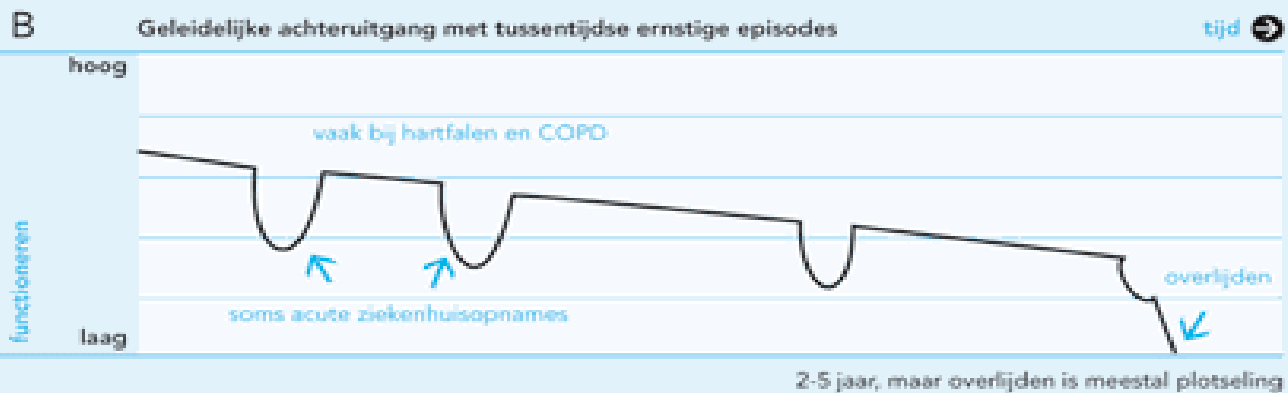
Terminale zorg

- De zorg in de laatste fase van het leven
- Meestal 3 maanden of korter
- 'het ziekbed' of 'het sterfbed'
- Symptoom bestrijding:
 - pijn, onrust, kortademigheid, angst

Voortschrijdende ziekte in de tijd

Dood

Praten over het levenseinde

- Met uw dokters
 - in het ziekenhuis
 - met uw huisarts
- Met uw naasten
- Moeilijk, maar zo belangrijk voor goede palliatieve zorg

Onderwerpen

- Huidige situatie
- Waar maakt iemand zich zorgen over?
- Wat zijn mogelijke en onmogelijke behandelingen?
- Waar wil iemand sterven?

Huidige situatie

- Actuele gezondheid?
- Welke klachten of complicaties kunnen we verwachten?
- Wat kan iemand dan zelf doen, en wat kan de arts dan doen?
- Verwachte levensduur?
- Welke doelen en verwachtingen heeft iemand?
- Wil iemand gereanimeerd worden?
- Zijn er nog meer zorgverleners betrokken, of nodig?

Angsten en zorg

- Voor welk lijden is iemand het meest bang?
En waarom?
- Wat wil iemand beslist niet meemaken?
- Waar heeft dit mee te maken?
- Wat is belangrijk om gerust afscheid te kunnen nemen?

Mogelijke en onmogelijke behandelingen

- Medische mogelijkheden voor behandeling en verlichting?
- Medische mogelijkheden voor verlenging?
- Ten koste van wat?
- Wat gebeurt er als er niet behandeld wordt?
- Welke palliatieve behandelingen zijn er?
- Heeft iemand ook schriftelijk wensen vastgelegd? Is er een vertegenwoordiger?

Waar wil iemand sterven?

- Kan iemand thuis sterven?
- Wat is daar eventueel voor nodig?
- Wil iemand nog naar het ziekenhuis?
- Wil iemand sterven in een hospice?
- Is er een schriftelijk euthanasieverzoek, of zijn er andere wilsverklaringen?
- Wil iemand nog levensverlengende medicatie?

Keuzes rondom het levenseinde

- Wel/geen euthanasie?
- Bewust stoppen met eten en drinken?
- Rustig afwachten, het leven zijn beloop laten hebben?

Euthanasie

- Eu Thanathos = Goede dood, milde dood
 - Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding (2002)
- = opzettelijk levensbeëindigend handelen door een ander dan de betrokkene, op diens uitdrukkelijke verzoek

Euthanasie

- Voorbehouden aan een arts
- Geen recht op euthanasie
- Proces, nooit spoed
- Het is strafbaar, maar wordt gedoogd, mits
6 zorgvuldigheidseisen

6 zorgvuldigheidseisen

1. Vrijwillig en weloverwogen verzoek
2. Uitzichtloos en ondraaglijk lijden
3. Goede voorlichting
4. Geen redelijke andere oplossing
5. Beoordeling onafhankelijke 2^e arts
6. Medisch zorgvuldige uitvoering

Schriftelijke euthanasieverklaring

- Geen recht op euthanasie in toekomst
 - dus niet automatisch 'geregeld'
- Vervangt slechts het mondeling verzoek
- Juridisch document dat bijgevoegd wordt

- Toetsingscommissie
 - Informatie behandelend arts
 - Verslag SCEN-arts
 - Evt. schriftelijk euthanasieverzoek

Uitvoering euthanasie

1. Toediening slaapmiddel via infuus => coma
2. Toediening spierverslapper
 - Ademstilstand
 - Zuurstoftekort
 - Hartstilstand
3. GGD-arts i.v.m. niet-natuurlijke dood
4. Officier van Justitie: vrijgeven lichaam voor uitvaart

'Versterven'

Bewust afzien van eten en drinken om levenseinde te bespoedigen

1. Afbouwen eten en drinken, alle medicatie stoppen
2. Duur meestal 7-10 dagen
 - medische zorg gericht op comfort
(klachten verminderen: pijn, verwardheid)
3. Indien nodig: palliatieve sedatie
 - bij onbehandelbare symptomen

Palliatieve sedatie

- Opzettelijk verlagen van het bewustzijn in allerlaatste levensfase
- **Doel:** lijden verlichten
- Niet: verkorting van het leven

Palliatieve sedatie

- Bij onbehandelbare symptomen
- Als sterven te verwachten is binnen 1-2 weken
- Vaak: complexe aanwezigheid van symptomen, door ziekte zelf en bijwerkingen van medicatie
- Complex van factoren en afnemende draagkracht: uitputting

Palliatieve sedatie

- Normaal medisch handelen
 - arts stelt indicatie
- Altijd: in overleg met elkaar, alles afwegend
- Anders dan bij euthanasie:
 - niet op verzoek van patiënt

Uitvoering palliatieve sedatie

- Toedienen van slaapmiddel Midazolam (Dormicum) middels een pomp, via onderhuids naaldje
- Eerste 6-8 uur aantal maal extra dosering geven om goede spiegel op te bouwen
- Indien zinvol worden andere medicijnen gecontinueerd
- Morfine: pijnstilling, bestrijding kortademigheid
 - Morfine is geen slaapmiddel

Euthanasie

Leven verkorten

Sterven bij bewustzijn

Slaapmiddel en spierverlapper
eenmalige dosis

Overlijden direct

Palliatieve sedatie

Lijden verlichten

Sterven buiten bewustzijn

Slaapmiddel continu

Natuurlijke dood afwachten

Palliatieve zorg

- Is breder dan alleen medische zorg
- Is oog hebben voor de betrokkene en diens naasten
- Aansluiten bij de wensen en de mogelijkheden die voor handen zijn
- Als doel een sterven dat bij iemand past

Samaritan Healthcare & Hospice
SamaritanHealthcareNJ.org

“... “We think hospice means death, but as we watched you all take care of her, we realized it really means celebrating life.

Mike M.

Informatie

www.alsjenietmeerbeterwordt.nl

www.doodgewoonbespreekbaar.nl

www.knmg.nl/levenseinde

www.thuisarts.nl/levenseinde

www.netwerkpalliatievezorg.nl

www.stichtingstem.nl

www.euthanasiecommissie.nl